

Översikter och meddelanden

Sveriges Radios yttrande till Radionämnden över Jörgen Westerståhls undersökning

Metoden

I Westerståhls undersökning används i första hand en "systematisk metod byggd på generellt definierade kategorier". Metoden är enligt Westerståhl avsedd att motverka subjektivitet i kategoriseringen av mediernas innehåll och möjliggöra mera strikta jämförelser mellan medierna.

Ljudradions rapportering har också granskats på mera konventionellt sätt genom analys av främst språkbruk och kommentarer.

Det metodiskt mest diskutabla i Westerståhls undersökning är utnyttjandet av perspektivmetoden. Denna har tidigare utsatts för stark kritik också från Sveriges Radios sida.

När det gäller avgränsningen av parter förefaller Westerståhls kategorisering rimlig men en viss reservation måste framföras. Det är förståeligt att man av praktiska skäl väljer att begränsa antalet parter men det är uppenbart att detta måste ske på bekostnad av klarheten. Så kan t ex knappast MFA karaktäriseras som en enhetlig part. Organisatoriskt har MFA aldrig varit ett enhetligt begrepp och dessutom ökade uppsplittringen och polariseringen mellan olika fraktioner inom MFA t ex Antunesgruppen och Goncalvisterna under undersökningsperioden. Parten "regeringen" kan inte heller sägas vara ett enhetligt begrepp under hela undersökningsperioden eftersom socialistpartiet och senare PPD avgick ur den provisoriska regeringen.

Valet av sakområden medför uppenbarligen problem. Av praktiska skäl är det naturligtvis önskvärt att begränsa sakområdena till några få stora, i det här fallet fem plus "övrigt". Risken är att det uppstår svårigheter att på ett rimligt sätt fördela de många skilda händelserna

på de stora sakområdena. Svårigheten illustreras redan av det faktum att ett stort antal händelser kommit att kodas under "övrigt", men den grova samområdesindelningen har också andra, för undersökningen allvarigare konsekvenser till vilka Sveriges Radio skall återkomma.

Nyhetsurvalet

Av Westerståhls rapport framgår att ljudradion redovisat fler nyhetsmeddelanden totalt sett än någon av de undersökta tidningarna. Vid en genomgång nyhet för nyhet inom sakområdena finner Westerståhl att det i "det alldeles övervägande antalet fall" inte finns underlag för kritik mot ljudradion för att ha försummat några väsentliga nyheter.

Dock stannar Westerståhl inför två händelser, det s k Ponomarevdokumentet och den italienska journalisten Oriana Fallacis intervju med Portugals kommunistledare Alvaro Cunhal. Dokumentet behandlas inte alls i ljudradion medan intervjun endast omnämns i tidningskrönikan samt i ett referat i Obs!-Kulturkvarten ca en månad efter publiceringen.

Det s k Ponomarev-dokumentet sades vara en skrivelse från Moskva till kommunistpartierna i Västeuropa med instruktioner om hur de skulle överta makten. Det var då Republica skulle publicera detta dokument som okkupationen av tidningen inleddes.¹ I Luncheon den 20 maj 1975 nämns att typograferna vägrade trycka ett dokument från kommunistpartiet som skulle hållits hemligt. Då dokumentet trycktes i Paris den 23 juni 1975 i Republica tog man i Eko-sändningarna inte upp saken. Orsaken härtill var att Eko-redaktionen bedömde det som mycket troligt att dokumentet var falskt. Av saktighetsskäl fann man det därför bäst att handskas försiktigt med "nyheten". Överhuvudtaget var ryktesfloran i Portugal vid denna tid mycket omfattande och i de rena nyhetsprogrammen sökte man så vitt möjligt undvika spekulationer kring de olika rykten som cirkulerade. Det blev också mycket snabbt tyst om Ponomarev-dokumentet och vad Westerståhl inte nämner i sin rapport är att tidningen Le Monde också kom till slutsatsen att det

¹ Frågan om det s k Ponomarev-dokumentet haft någon betydelse för okkupationen av Republica tas upp av Johan Schück i ett inlägg i Obs!-Kulturkvarten den 6 maj 1976. Enligt Schück var dokumentet inte känt vid tiden för tidningsokkupationen.

föregivna hemliga dokumentet var ett falsifikat.¹ Mot denna bakgrund är det knappast troligt att en rapportering kring dokumentet ens i en första omgång fått en klar slagsida till socialisternas förmån och till kommunisternas nackdel, som Westerståhl hävdar.

I Oriana Fallacis intervju med Alvaro Cunhal skulle den portugisiska kommunistledaren bli ha sagt att det i Portugal inte längre fanns några förutsättningar för demokrati i västeuropeisk mening. Denna nyhet uppmärksammades under lång tid endast parentetiskt i Ljudradion. Orsaken var att man på de olika redaktionerna ansåg sig ha anledning att ifrågasätta intervjuutalandenas äkthet. Fallacis intervjuer är alltid omstridda. I det läge som rådde bedömde man det som osannolikt att Cunhal skulle ha uttryckt sig så som Fallaci gjorde gällande. Medan man på Ljudradion sökte kontrollera intervjuens äkthet förnekade Cunhal att han uttalade sig så som Fallaci återgivit. På Eko-redaktionen ansåg man att starka skäl talade för att Cunhals dementi var trovärdig och bedömde intervjuens nyhetsvärde därefter.²

Westerståhl jämför i sin rapport också den vikt de olika undersökta medierna lagt vid olika sakområden. Här finner han skillnader av intresse när det gäller två sakområden, nämligen folkkommittéerna och Republica. Ljudradion har väsentligt mer om folkkommittéerna än någon av de undersökta tidningarna. "Beträffande tidningen Republica är läget omvänt: 35 procent i Arbetet mot 25 procent för Ljudradion totalt och enbart 21 procent för Ekot",³ skriver Westerståhl.

Av tabell 2 i rapporten framgår att Arbetet är den tidning som har utan jämförelse mest om just Republica. Svenska Dagbladet har exakt samma procenttal som Ljudradion, 25 procent, Dagens Nyheter har 28 procent och The Guardian 19 procent. Genomsnittet för de undersökta tidningarna kan beräknas till ca 28 procent. Enligt Sveriges Radios uppfattning kan man inte finna en sådan signifikant skillnad mellan Ljudradions och de undersökta tidningarnas bevakning av Republica-affären som Westerståhl genom att göra jämförelsen med

Arbetet söker göra gällande. Däremot är det uppenbart att vad Westerståhl hänför till sakområdet folkkommittéerna bevakats intensivare av Ljudradion än av de undersökta tidningarna, men också här är att märka att Westerståhl jämför Ljudradions utbud med Arbetets. Arbetet har här den lägsta siffran av undersökta svenska tidningar.

Westerståhl spaltar i sin undersökning upp Eko-utbudet på olika reportrar och finner då att när det gäller den höga siffran för folkkommittéerna och den låga för Republica är det framför allt Mats Sundgrens rapportering som ger utslag. Sundgren svarar enligt Westerståhl för närmare hälften av Ekots hela nyhetsmaterial, medan övriga reportrar endast bidrar i mindre mån. Innehållet av dessa senares bidrag blir därför i hög grad beroende av den tidpunkt då de medverkat. Westerståhl påpekar att också för Sundgren kan sådana tillfälligheter spela in och det föreligger en lucka i hans rapportering under senare delen av juni. Trots denna reservation skriver Westerståhl bli a:

"Det stora intresse Mats Sundgren ägnar folkkommittéerna och den däremot svarande nedtoningen av Republica-affären syns också direkt kunna ledas tillbaka till hans bedömning av vad som var väsentligt för den fortsatta utvecklingen i Portugal" (ovan s. 257).

I detta sammanhang vill Sveriges Radio närmare gå in på rapporterade händelsers fördelning på de två här aktuella sakområdena: Republica och Folkkommittéerna. En genomgång av den förteckning över rapporterade händelser, som gjorts i samband med Westerståhls undersökning, visar att de händelser som förts samman under sakområdet Republica i mycket stor utsträckning är konkret knutna till tidningsaffärens olika faser. Går man vidare till händelserna under Folkkommittéerna stöter man genast på svårigheter att konkret koppla majoriteten av de förtecknade händelserna till folkkommittéerna. En närmare granskning ger vid handen att man till detta sakområde fört en lång rad händelser som är kopplade till socialisternas mobiliseringskampanj, regeringsavgången, de stora demonstrationerna i samband med regeringsavgången och det allmänt spända politiska läget. En del av dessa händelser kan ses som en följd av beslutet att inrätta folkkommittéer, men de flesta har en mera komplicerad koppling till tidigare händelser (och förefaller med lika stor rätt ha kunnat föras till sakområdet Regeringskrisen), och en del tycks inte ha någon anknytning alls till folkkommittéerna. Det är också att märka att i förteckningen över rapporterade händelser har detta sakområde fått rubriken "Folkkommittéer m m". I Rapporten har det förtydligande "m m" inte alls kommit med. Läsaren leds alltså att tro att vad som döljer sig bakom sakområdet Folkkommittéer enbart är just händelser som berör dessa kommittéer, och inte

¹ Det som Ponomarev-dokumentet visade sig vara ett sammandrag av en längre artikel av Boris Ponomarev, som i juni 1974 publicerats i tidskriften Fredens och socialismens problem och som huvudsakligen handlade om Chile.

² Det kan vara av intresse att notera att Fallaci-intervjun inte alls omnämns i Utrikespolitiska Institutets kalendarium för perioden.

³ Då Westerståhl talar om "Ekot" är det att märka att han undantar telegramdelen. Även om det är Centralredaktionen som står för telegramavsnitten utgör dessa enligt Sveriges Radios (och troligen publikens) sätt att se en till Eko-programmen direkt knuten del.

som faktiskt är fallet en lång rad disparata händelser som i tiden väl sammanfaller med den intensivaste perioden i Sundgrens Portugalrapportering.

Då tidningen *Republica* ockuperades den 19 maj 1975 var Sundgren allmänreporter på Eko-redaktionen. Vid tre tillfällen under perioden 9 maj t o m 1 juni ombads Sundgren av redaktionsledningen att kommentera händelserna i Portugal, i övrigt svarade främst Knut Ståhlberg för Portugal-rapporteringen. Man kan också notera att vid den tidpunkt då *Republica* skulle ha öppnats igen (16 juni 1975) sköttes rapporteringen inte av Sundgren utan av Jan-Olof Pettersson. Förklaringarna till att endast 11 procent av Sundgrens redovisade händelser och återgivna uttalanden rör *Republica* är att han endast i ringa omfattning stod för rapporteringen om händelserna i Portugal vid de tillfällen då *Republica*-affären var som mest aktuell samtidigt som han totalt sett bidrog med ett mycket stort antal rapporter. Westerståhl har valt att redovisa materialet i procenttal. Vid en omräkning av tabell 2 till absoluta tal får Sundgren 39 omnämnananden vilket är mer än både Ståhlberg (34) och Pettersson (31). För hela Ekot blir summan i absoluta tal 179 mot 164 för hela Arbetet.

Då det gäller Sundgrens bevakning av folkkommittéerna måste man således först konstatera att det bakom denna sakområdesrubrik utöver händelser som direkt berör kommittéerna också döljer sig en lång rad händelser som antingen bara indirekt eller inte alls har att göra med kommittéerna. Man måste också konstatera att dessa disparata händelser i tiden väl sammanfaller med den intensivaste perioden i Sundgrens Portugalrapportering. Ingenting av detta nämner Westerståhl i rapporten.

Sveriges Radio finner det i hög grad anmärkningsvärt att Westerståhl på grundval av det i tabell 2 redovisade materialet ansett sig kunna dra slutsatser om Sundgrens relevansbedömning vad gäller *Republica*-affären och folkkommittéerna. Westerståhl måste för att dra sådana slutsatser dels helt bortse från vad som faktiskt döljer sig bakom sakområdesrubrikerna *Republica* och Folkkommittéerna, dels förutsätta att Sundgren avsiktligt avstår från att rapportera om *Republica* och i stället föredrar att rapportera om folkkommittéerna. Verkligheten är en annan.

Händelserna under de båda sakområdena tilldrar sig huvudsakligen under skilda delar av undersökningspe-

rioden. I den löpande nyhetsrapporteringen kan det endast undantagsvis ha varit fråga om att prioritera det ena sakområdets händelser framför det andras.¹ Huvuddelen av Sundgrens rapportering faller inom den period då de skilda händelserna under sakområdesrubriken Folkkommittéer var aktuella och relevanta att rapportera och Sundgren har, trots att uppdraget att rapportera om *Republica* av redaktionsledningen huvudsakligen lades på andra reporter, en hel del *Republica*-material med i sin rapportering.

Sveriges Radio vänder sig också med skärpa mot det sätt Westerståhl med hjälp av lösryckta citat ur program/programinslag och värderande kommentarer presenterar sina illa underbyggda slutsatser om den relevansbedömning som skulle ha styrkt Sundgrens rapportering (ovan s. 257).

Det kan i detta sammanhang vara av intresse att notera vilket utrymme folkkommittéerna som sådana faktiskt får i Sundgrens rapportering, som totalt omfattar ca 40 rapporter eller inslag. Tre så gott som hela inslag ägnas folkkommittéerna. Det första, i Lunchekot den 9 juli, beskriver MFA:s generalförsamlings beslut att rekommendera revolutionsrådet att folkkommittéer bildas. Det andra, i Lunchekot den 10 juli, redogör för främst socialistpartiets men också i någon mån för kommunistpartiets reaktion på förslaget och det tredje i Kvällsekot samma dag tar upp två demonstrationer, en för och en mot förslaget. I övrigt ägnar Sundgren folkkommittéerna en eller två meningar i sammanlagt åtta olika Ekoinslag. Då de omnämns är det genomgående för att illustrera varför någon av de politiska parterna reagerar eller handlar så eller så.

En genomgång av dessa inslag visar enligt Sveriges Radios uppfattning att omnämmandet av folkkommittéerna i samtliga fall varit relevant. Något personligt ställningstagande från reporterens sida för folkkommittéerna kan inte heller utläsas av dessa inslag.

Sammanfattningsvis anser Sveriges Radio att den förhållandevis höga siffran för ljudradion under sakområdesrubriken Folkkommittéerna helt förklaras av intensiteten i bevakningen av utvecklingen i Portugal under den period då de händelser som sammanförts under rubriken var aktuella. Den 18 juli t ex sände Eko-redaktionen sex delvis olika inslag om Portugal och tre olika inslag per dag under perioden är inte ovanligt.

Belysningen av berörda parter

Enligt Westerståhl är det vid prövning av frågan om partiskhet vid belysning av olika aktörer av speciellt intresse att utrona frekvensen referat/citat (återgivna uttalanden) av de berörda parterna.

¹ Det kan också ifrågasättas om Westerståhls läsning av tabellen är korrekt. Sakområdet *Republica* är nämligen inte det mest "underrepresenterade" i Ekot jämfört med pressen. Avvikelserna mellan Ekot och pressen är relativt sett större för de båda sakområdena (angreppen på) Kommunistpartiets lokaler och Övrigt än för *Republica*.

I tabell 3 redovisas frekvensen av återgivna uttalanden per part i de olika undersökta programmen och tidningarna. En jämförelse visar att skillnaderna är mycket måttliga. (Norrskensflamman är den enda som mera påtagligt skiljer sig.) Westerståhl konstaterar den stora överensstämmelsen och framhåller att det väsentliga intrycket av redovisningen i tabell 3 blir att åtminstone huvudparten fått komma till tals i en utsträckning som "ger utrymme för en saklig och opartisk framställning" (ovan s. 259)

Sveriges Radio ställer sig mycket tveksam till om man av de i tabell 3 redovisade resultaten kan dra några slutsatser om hur ljudradions rapportering om händelserna i Portugal förhållit sig till radiolagens och avtalets krav på opartiskhet. För att dra några sådana slutsatser måste man enligt Sveriges Radios uppfattning också veta vad de refererade/citerade uttalandena faktiskt innehåller, men om detta ger rapporten inte något besked. Än mera frågande ställer sig Sveriges Radio till Westerståhls slutsatser att åtminstone huvudparterna får komma till tals i en utsträckning som ger utrymme för en saklig och opartisk framställning. Att utan närmare specifikation relatera frekvensen återgivna uttalanden per part till saktlighetskravet finner Sveriges Radio gåtfullt.

Westerståhl övergår härefter till att använda vad han kallar "det mest känsliga men också det mest vanskliga instrumentet när det gäller att spåra inverkan av eventuell partiskhet i rapporteringen, nämligen förekommande positiva respektive negativa aspekter på de berörda parterna".¹ (ovan s. 259)

Westerståhl framför tre reservationer beträffande metoden: själva instrumentet eller mätningen lider oundvikligen av en viss osäkerhet, förekommande markeringar beror på såväl ordval som på faktiska händelser art och den övervägande delen av materialet har karaktäriserats som neutralt, d v s har inte givit upphov till perspektivmarkeringar.

¹ Perspektivmetoden har endast använts på ljudradion och de fyra svenska tidningarna. I själva uppdraget, som Sveriges Radio uppfattar det, förutsätts en jämförelse mellan ljudradions Portugal-rapportering och motsvarande rapportering inom såväl svensk som internationell press. I undersökningens första del är två utländska tidningar, *Le Monde* och *The Guardian*, medtagna men då det gäller belysningen av berörda parter förekommer ingen jämförelse med någon utländsk tidning. Westerståhl motiverar uteslutningen av de två utländska tidningarna då det gäller återgivna uttalanden per part med att bilden i varje fall för *Le Monde* blir missvisande. Enligt Sveriges Radios uppfattning hade det varit av intresse att just när det gäller belysningen av berörda parter kunna göra jämförelser med internationell press.

Sveriges Radio anser att perspektivmetoden så som den utformats och utnyttjats av Westerståhl lider av allvarliga brister. Som Westerståhl själv framhåller är instrumentet i sig, d v s kodningen av positiva respektive negativa perspektiv, osäkert. Redan en ytlig granskning av de förtecknade perspektiven visar också hur vanskligt det är att avgöra om ett perspektiv faktiskt är positivt, neutralt eller negativt.

Den övervägande majoriteten av koderna har varit neutrala men dessa redovisas inte i rapporten. Rapporten ger sålunda inte någon uppfattning om i vilket förhållande de positiva respektive negativa perspektiven står till de neutrala per part i de olika medierna. Av positiva och negativa perspektiv i referat/citat av uttalanden ingår endast de negativa i redogörelsen. Sveriges Radio finner det svårt att förstå motiven härtill eftersom upplevelsen av en framställning i lika hög grad måste bero av förekommande positiva perspektiv i citat/referat som av negativa.

I de positiva och negativa perspektiven har ingen åtskillnad gjorts mellan sådana som förorsakats av ordval och sådana som förorsakats av faktiska händelser karaktär. Enligt Sveriges Radios uppfattning vore det önskvärt att perspektiv som uppkommit genom ordval i redovisningen skildes från dem som uppkommit genom faktiska händelser art. Också perspektiv som förekommer i citat/referat av uttalanden borde föras till en grupp för sig.

För en klarare kartläggning av hur rapporteringen i de olika medierna sett sig skulle det enligt Sveriges Radios uppfattning varit värdefullt om positiva, neutrala och negativa perspektiv – uppdelade enligt ovan – också redovisats för de olika sakområdena.

Av tabell 4 framgår att ljudradion genomgående har flera redovisade perspektiv än någon av de undersökta tidningarna. Ljudradion har också när det gäller parterna, MFA och kommunisterna, haft en något jämnare fördelning mellan positiva och negativa perspektiv än tidningarna. Då det gäller socialisterna skiljer sig ljudradion från de tre undersökta storstadstidningarna genom att ha fler negativa än positiva perspektiv registrerade. (För Norrskensflamman redovisas inte något positivt perspektiv för socialisterna.)

I tabellen bil 3:5 redovisas positiva och negativa perspektiv i rapporteringen exklusive negativa perspektiv i citat/referat av uttalanden. Eftersom Westerståhl i tabell 4 inte medräknat positiva perspektiv i citat/referat ger tabellen 3:5 enligt Sveriges Radios uppfattning en mera rättvisande men också mera begränsad bild av hur rapporteringen sett sig. Också av 3:5 framgår att ljudradion har flera registrerade perspektiv än någon av de undersökta tidningarna.

Vad gäller fördelningen mellan positiva och negativa

perspektiv för de tre viktigare parterna visar denna tabell en mycket tydlig skillnad mellan ljudradion och de olika tidningarna. I ljudradion är fördelningen markant jämnare än i någon av tidningarna. En intressant skillnad i förhållande till utfallet i tabell 4 är att ljudradion och också Ekot för sig i denna tabell får flera positiva än negativa perspektiv för socialisterna.

Om man jämför summan av ljudradions negativa perspektiv i tabell 4 (381) med motsvarande i 3:5 (215) finner man att av de negativa perspektiven i ljudradion har 166 st kommit från citat/referat av uttalanden. Av tabell 3 framgår att det förekommer totalt 534 citat/referat av uttalanden i ljudradion. 368 citat/referat i ljudradion har alltså varit antingen neutrala eller positiva. Det är därför rimligt att anta att utfallet för ljudradion i tabell 4 skulle blivit väsentligt annorlunda om positiva perspektiv i citat/referat också medtagits.

I undersökningen särredovisas konsekvent Mats Sundgrens rapportering i Eko-sändningarna. Med hänsyn till pressdebatten kan det i och för sig vara förståeligt att Sundgrens rapportering bedöms vara av särskilt intresse men Sveriges Radio har ändå principiella invändningar mot förfaringsättet. Som tidigare framgått av detta yttrande avgör den enskilde reportern inte själv vad han/hon vill rapportera om och när. Det är redaktionsledningen som fördelar de olika rapporteringsuppgifterna. Inte heller är reportern helt herre över sitt eget material. Förkortningar och annan redigering av materialet kan göras utan reporterns medverkan och det är slutligen redaktionsledningen som godkänner material för sändning.

Även om självfallet den enskilde reportern är skyldig att i sina inslag följa radiolagens och avtalets bestämmelser måste det vara redaktionsledningens uppgift att tillse att balansen i redaktionens utbud i stort är rimlig. Därefter är det enhetsledningens och ytterst radiochefens uppgift att tillse att radiolagens och avtalets föreskrifter följs, bl a att det finns en skäligen balans i utbudet i stort.

När Westerståhl sedan går vidare (ovan s 259) och begagnar resultatet av särredovisningen av Sundgrens rapportering till att göra jämförelser med resultaten för undersökta enheter i övrigt, hamnar han enligt Sveriges Radios uppfattning i en orimlig situation. En enskild reporter, vars rapportering inte ens täcker hela undersökningsperioden, får sin rapportering jämförd med den samlade rapporteringen (telegram och reportage) i hela tidningar! Det är svårt att förstå vilket värde sådana jämförelser kan ha praktiskt och vetenskapligt.

Westerståhl påpekar att den positiva bilden av socialisterna i flertalet undersökta enheter främst är ett resultat av att man anlägger allmänna demokratiska perspektiv: respekt för folkviljan uttryckt i val och stöd för pressfriheten. Den övervägande delen av positiva mar-

keringar för socialisterna i alla medier kommer från sådana perspektiv och orsaken till att Sundgrens bild av socialisterna avviker är en följd av att han i liten utsträckning aktualiserat denna typ av perspektiv. "För svensk publik", fortsätter Westerståhl, "kan det sägas vara av ett legitimt och väsentligt intresse att få veta vad som sker med de demokratiska värdena i olika länder". Därefter pekar han på risken av att en nyhetsrapportering som har sin utgångspunkt i demokratiska värderingar leder till ensidighet (ovan s 261).

Vad Westerståhl tycks mena är att information om vad som händer de demokratiska värdena i andra länder är *relevant* för den svenska publiken. Frågan om Sveriges Radio i tillräcklig omfattning givit sådan relevant information bör dock enligt Westerståhls egen definition av *saklighetsbegreppet* föras till detta. Det utgör alltså ett helt annat problem än det perspektivmetoden är avsedd för – nämligen att utröna eventuell partiskhet i rapporteringen.

Om man går till rapportens perspektivförteckning finner man att en stor del av de för socialisterna positiva demokratiperspektiven består av hänvisningar till valresultat. Det kan – främst under undersökningsperiodens tidigare del – anses ha varit relevant att i vissa sammanhang för publiken närmare definiera de olika agerande parterna i termer som hänvisar till valutgången. Den intensiva bevakningen av händelserna i Portugal under undersökningsperioden måste efterhand förutsättas ha inneburit en ökad kännedom hos publiken av de olika parterna, varför hänvisningar till valresultaten och liknande inte är av samma betydelse under senare delen av undersökningsperioden.

Man kan också ur andra synvinklar mera allmänt diskutera det relevanta i att i nyhetsrapporteringen anlägga svenska demokratiska perspektiv på utvecklingen i Portugal. Det kan här nämnas att den form av demokrati man ville sträva efter i Portugal enligt bl a socialistledaren Soares inte var den gängse västerländska. "Och Mario Soares han säger rätt ofta, att vi kan inte peka på någon modell, för ett socialistiskt samhälle har inte skapats någonstans i världen ännu och man vill skapa ett socialistiskt samhälle utav Portugal. Vad vi uppnått hittills i Sverige är inte en modell för framtidens Portugal." (Dagens Eko 17/6 – 26/7 -75 s 112.)

De kodade demokratiperspektiven kan grovt indelas i två grupper, dels mera parentetiska hänvisningar till parters politiska styrka sådan den kommit till uttryck i valresultatet, dels sådana där demokratiska värden (enligt svensk uppfattning) explicit åberopas till förmån eller nackdel för någon part. Risken för att den andra gruppen av perspektiv kan utnyttjas i propagandistiskt syfte är uppenbar.

Det bör också påpekas att varje hänvisning till demo-

kratiska värden inte kodats som antingen positivt eller negativt. Såvitt man kan döma av rapportens perspektivförteckning har t ex inte Sundgrens redogörelse för "socialistpartiets princip" i Morgonekots första och andra upplaga den 18 juli 1975 (Dagens Eko 17/6 – 26/7 -75 s 85) givit upphov till någon markering, liksom inte heller hänvisningar till att PPD och socialisterna var de två partier som fick mest röster i valet och liknande.¹

I konsekvens med övrig perspektivkodning har positiva demokratiperspektiv i citat/referat uteslutits. Sådana perspektiv förekommer i Sundgrens rapportering.

Av vad som anförts framgår bl a att de demokratiska perspektiven kan vara diskutabla ur relevanssynpunkt liksom att de kan innebära en risk för opartiskheten vilket Westerståhl själv är medveten om. Trots osäkerheten om vad demokratiperspektiven faktiskt innebär för relevansen och för opartiskheten tycks Westerståhl mena att Sundgrens ringa utnyttjande av demokratiperspektiv skulle innebära en brist (ovan s 261) i förhållande till just opartiskhetskravet.

Sveriges Radio ställer sig frågande till möjligheten att dra sådana slutsatser på grundval av den genomförda undersökningen.

Det torde ovan ha framgått att det finns allvarliga invändningar att göra såväl mot perspektivmetoden som sådan som mot det sätt Westerståhl utnyttjat resultaten.

Den första fråga man måste ställa sig är om det faktiskt är rimligt att dela upp en löpande framställning i mycket små enheter som perspektivmarkeras, varefter perspektiven summeras och resultatet antas ge en föreställning om hur hela framställningen tett sig.

Ett annat grundläggande problem gäller själva kodningen av små bitar av rapporteringen i positiva och negativa perspektiv. Även om tillförlitligheten i kodningen enligt Westerståhl är tillfredsställande² förutsätter metoden att auditoriet är homogent och har uppfattat det som rapporterats på samma sätt som kodarna.

¹ Det kan också nämnas att två under sakområdet Folkkommittéer förtecknade positiva perspektiv för socialisterna (303 det sista och 304 det första i perspektivförteckning s 5) är att hänföra till Sundgren (Dagens Eko 17/6 – 26/7 -75 s 80 och 91) men att han i tabellerna 4 och 3:5 krediterats för ett. Upptäckten av ovanstående är en tillfällighet och inte resultatet av en systematisk granskning. Någon sådan har Sveriges Radio inte haft möjlighet att genomföra.

² En mera utförlig redogörelse för hur tillförlitlighetskontrollen genomförts hade enligt Sveriges Radios uppfattning varit önskvärd. Man vet således bl a inte om de båda ursprungskodarna stått för kontrollen genom provkodning av varandras material eller om fristående kodare använts för kontrollen.

Ännu en svårighet är, att man genom den glidning mellan relevans- och opartiskhetsbegreppet som Westerståhl gör i resonemanget om demokratiperspektiven, måste ställa sig frågande till vad det är som perspektiven faktiskt mäter. Ett rimligt krav är att Westerståhl i rapporten hade tagit upp perspektivmetodens validitet till diskussion.

Andra invändningar som i det föregående riktas mot metoden kan sammanfattas som inkonsekvens i markeringarna för perspektiv i citat/referat av uttalande, bristande fördelning av perspektiven efter deras innehåll (t ex faktiska händelser och ordval), frånvaron av redovisning av neutrala perspektiv och av perspektiv fördelade på sakområden.

Vad en utveckling av metoden enligt närmast ovanstående skulle kunna leda till är endast ett förtydligande av den bild av rapporteringen som basmetoden ger. Fördelen med ett sådant förtydligande skulle vara att det underlättade jämförelsen mellan undersökningens resultat och vad som verkligen förekommit.

Vilka jämförelser man än gör mellan olika material som framtagits med den av Westerståhl utnyttjade perspektivmetoden, måste man ha fullständigt klart för sig att resultaten av jämförelserna ingenting säger om vilken rapportering som varit mest opartiskt och/eller saklig i radiolagens och avtalets mening. En orsak härtill är de vitt skilda valörer de olika perspektiven har: en bagatellartad företeelse som ger upphov till en positiv markering kan i redovisningen "balanseras" av en negativ markering som försakats av en för samma part mycket viktig händelse.

Positiva och negativa perspektiv kodas också utan hänsyn till om det som kodas är sant eller inte, och de olika perspektiven räknas samman utan hänsyn till om det gällt en faktisk händelses karaktär, en värderande kommentar eller en hänvisning till demokratiska värden. En osaklig positiv kommentar och en för parten positiv hänvisning till demokratiska värden kan alltså "balanseras" av två för samma part negativa händelser.

Westerståhl karakteriserar perspektivmetoden som "det mest känsliga men också mest vanskliga instrumentet när det gäller att spåra inverkan av eventuell partiskhet i rapporteringen". Enligt Sveriges Radios uppfattning är metoden ett långt mera vanskligt än känsligt instrument.

Westerståhls teknik att genomgående särredovisa en reporter och att göra jämförelser mellan dennes och t. ex. hela tidningars rapportering är av skäl som ovan redovisats inacceptabel enligt Sveriges Radios uppfattning.

Vad som också förefaller Sveriges Radio oacceptabelt är det sätt på vilket Westerståhl genomför jämförelserna

och kommenterar dem. Ett exempel utöver vad som tidigare nämnts: ". . . också för Sundgren (gäller) att en stor del av rapporteringen ej perspektivmarkerats, dvs. bedömts som neutral", (ovan s 261). "Det förhållandet att Mats Sundgren endast i mycket liten utsträckning aktualiserar dessa perspektiv (demokratiperspektiv) förklarar varför hans bild av socialisterna avviker." (ovan s 261), ". . . en individuell insats (Sundgrens) som beträffande socialisterna framträder som *ganska* (Sveriges Radios kursivering) ensidig. . ." (ovan s 261), "Däremot framträder hos Sundgren i registrerade perspektiv och i vissa kommentarer . . . en ensidigt negativ syn på det socialistiska partiet i Portugal." (ovan s 264) Den sista meningen återfinns i sammanfattningen. Även om Westerståhl några rader längre ner påpekar att kritiken endast gäller vissa inslag, måste man inför det kategoriskt utformade omdömet fråga sig var de tre av Westerståhl tidigare framförda reservationerna mot perspektivmetoden som sådan och mot en nyhetsförmedling styrd av "demokratiska perspektiv" tagit vägen och varför det tidigare använda ordet "ganska" framför "ensidig" fallit bort.

Neutral presentation och demokratiska värden

Westerståhl gör också en konventionell granskning av några av främst Sundgrens Eko-rapporter för att utröna om reportern presenterat sitt material på ett neutralt sätt. Den neutrala presentationen betraktas som ett utflöde av opartiskhetskravet.

De första inslag som närmare granskas är Lunchekot den 20 maj och Dagens Eko den 8 juni 1975. Den 20 maj redogör Sundgren för ett besök på tidningen Republica i april månad samma år då han bl a intervjuade chefredaktören Raul Rego. Han redovisar Regos syn på den dåvarande situationen men också missnöje bland de anställda och vad dessa angav för orsaker för sitt missnöje. "På måndagen så kom alltså urladdningen mellan den socialistiska ledningen och den huvudsakligen kommunistiska personalen", fortsätter Sundgrens rapport och redogör därefter för vad som hänt på tidningen. I inslaget den 8 juni, som behandlar ockupationen av den katolska radiostationen Renascenca gör Sundgren jämförelser mellan radioockupationen och ockupationen av Republica. Det tycks, menar han, i båda fallen vara fråga om en konflikt mellan ägare och de anställda.

Framställningen av händelserna på Republica strider mot den beskrivning av saken som i övrigt framkom menar Westerståhl. Det skulle alltså här vara fråga om rena sakfel i Sundgrens framställning inte om bristande neutralitet i presentationen. Endast om man tolkar in en avsikt hos reportern att medvetet välja sakuppgifter för att stödja eller misskreditera någon part kan man komma någonstans i närheten av brott mot kravet på neutral presentation.

Enligt Sveriges Radios uppfattning saknas all grund för ett sådant antagande.

Vad gäller själva sakfrågan kan man konstatera att den ännu är omstridd. De första nyhetstelegrammen, som bl a låg till grund för Sundgrens inslag vid lunchtid den 20 maj, handlade enbart om en maktkamp mellan socialister på redaktionen och kommunister bland den tekniska personalen. Därefter följer nyhetsbyråerna i Lissabon länge socialistpartiets version av händelserna, nämligen att Republica-ockupationen var kommunistpartiets verk. Men uppgifter har framkommit som gör att man kan betvivla att ockupationen av tidningen var en av kommunistpartiet styrd aktion. Så fanns det t ex bland den tekniska personalen inte bara kommunister utan också socialister och framför allt mycket aktiva representanter för gruppen inom den yttersta vänstern. När Republica började komma ut igen under ledning av ett arbetarutskott framförde den åsikter som ofta var lika kritiska mot kommunistpartiet som mot socialisterna. Under sommaren och hösten 1975 var Republica ett organ för den yttersta vänstern.

En annan uppgift i Dagens Eko den 8 juni, som Westerståhl tycks tolka som bristande opartiskhet är att Republica-affären "förstorades", liksom uppgifter i Kvällsekot den 11 juli om att tidningsaffären "tagits som en motivering för att lämna regeringen just nu". Westerståhl vänder sig också mot uppgiften att socialisternas avgång ur regeringen skulle förorsakats av att de eventuellt ville "slippa ta ansvar" för väntade hårda ekonomiska åtgärder. (ovan s 262)

Det är självfallet ingen svårighet att om man som Westerståhl plockar ut ett ord här och en del av en mening där finna belägg för nära nog vad som helst som man vill bevisa. Går man till utskriften (Dagens Eko 19/5 - 14/6 -75 etc s 48 f och Dagens Eko 17/6 - 26/7 -75 s 58 ff) blir det genast svårare att utläsa någon bristande neutralitet i presentationen.

I inslaget den 8 juni gör Sundgren vissa jämförelser mellan fallet Republica och ockupationen av den katolska radiostationen Renascenca. Sundgren står fast vid uppfattningen att Republica-affären från början var en intern konflikt (han hade en självupplevd erfarenhet av detta) men den "förstorades till att gälla en kamp mellan socialistpartiet å ena sidan och de styrande militärerna och kommunistpartiet å den andra". Ordet "förstorades" är här alltså synonymt med uttrycket "växte ut till". Radioockupationen tycks, enligt Sundgren, bli inledningen till en öppen kamp mellan kyrkan och MFA- dvs. en ny politisk konfrontation.

Vad inslaget den 8 juni ger är en bild av en tilltagande politisk spänning i Portugal och i den bilden har både händelserna i Republica-affären och radioockupationen en given plats. Socialistpartiet framställs inte på något sätt negativt i inslaget.

Inslaget den 11 juli utgår från en av Soares hållen presskonferens vid vilken han motiverade partiets avgång ur regeringen. Westerståhls citerade, lösryckta meningssdelar ger en märklig bild av vad som faktiskt sågs i inslaget. Så lyder t ex hela meningen om motiveringen för regeringsavgången: "Soares presskonferens på fredagskvällen gav ett intryck av att han och socialistpartiet har tagit Republica-affären som en motivering för att lämna regeringen just nu." Inslaget fortsätter: "Enligt bedömare här i Lissabon så är Republica-affären icke den viktigaste orsaken . . ."

Vad gäller ansvaret för de ekonomiska åtstramningsåtgärderna lyder hela meningen: "Men det finns också tecken som tyder på att socialistpartiet vill lämna regeringen nu för att slippa ta ansvar för dom hårda, ekonomiska åtstramningsåtgärder, som kommer att bli nödvändiga i Portugal mycket snart." Inslaget fortsätter: "Soares skyllde nämligen på sin presskonferens den ekonomiska krisen i landet på MFA och kommunisterna och avsvor sig och socialisterna allt ansvar för den." Vad Sundgren gör är att på grundval av vad som sades på presskonferensen och vad bedömare i Lissabon ansåg, söka i någon mån analysera orsakerna till socialisternas avgång.

Westerståhl framför en tolkning av socialisternas syfte med sin avgång, men det framgår inte om han menar att en presentation av detta syfte skulle ha givit en neutralare eller en sannare bild av läget än den redogörelse för tänkbara och angivna orsaker som lämnas.

Även om en viss kritik kan riktas mot ordvalet i någon mening ger inte inslaget som helhet, enligt Sveriges Radios uppfattning, en ensidigt negativ bild av socialisterna.

Det finns enligt Westerståhl en serie rapporter från själva slutfasen i den aktuella utvecklingen som bör uppmärksammas, det gäller Morgonekot den 14 juli, Dagens Eko den 18, 20 och 21 juli (ovan s 262).

Morgonekot den 14 juli behandlar med utgångspunkt i en av katolska kyrkan anordnad demonstration den tilltagande oppositionen mot "den starka vänsterlinjen i den portugisiska revolutionen". (Dagens Eko 16/6 – 27/7 -75 s 66.) Det är i detta sammanhang Sundgren nämner att motståndet mot utvecklingen formeras just kring socialisterna och den katolska kyrkan.

Det är svårt att förstå vad Westerståhl menar vara brister i neutral presentation i detta avsnitt. Ser han "den starka vänsterlinjen i den portugisiska revolutionen" som positiv och därmed socialisternas opposition som samlar anhängare såsom någonting negativt eller är det själva det faktum att socialisterna nämns i samma mening som katolikerna som en grupp kring vilken oppositionen formeras?

Sveriges Radio kan inte finna att det i inslaget finns någonting som kan tolkas som en tendens mot socialisterna eller, mera specifikt, som brister i kravet på neutral presentation.

I Dagens Eko den 18 juli överväger rösterna från socialisternas kritiker inför de väntade socialismötena, hävdar Westerståhl.

Eko-sändningarna den 18 juli har många inslag som berör Portugal. I Morgonekots första upplaga redogör Sundgren bl a för socialistpartiets principer: flerpartisystem och åsiktsfrihet t ex i tidningarna. I Morgonekots andra upplaga repriseras detta inslag och dessutom redogör en annan reporter för Soares agerande i samband med EG-mötet i Bryssel. I Lunchekot och Nyhetsstudion finns i stort överensstämmande rapporter av Sundgren om stämningen i Portugal och om innehållet i en kampanj mot socialisterna som drevs av bl a Intersindical. Också inslaget i Dagens Eko behandlar denna kampanj och i Kvällsekot samma dag redogör Sundgren för de olika parternas politiska motiv i det spända läget.

Varken ur inslaget i Dagens Eko eller andra av Sundgrens inslag samma dag kan Sveriges Radio utläsa bristande neutralitet i presentationen. Inte heller kan Sveriges Radio finna att de mot socialisterna kritiska rösterna på något anmärkningsvärt sätt dominerar Dagens Ekoinslaget.

I Lunchekot den 20 juli ger Sundgren en beskrivning av det stora socialismötet i Lissabon kvällen före. Enligt Westerståhl framhävs starkt den emotionella stämningen vid mötet.

I den ögonvittnesskildring Sundgren ger talas i och för sig en hel del om känslor, men det är svårt att tolka den bild av förbittring och indignation bland socialisterna mot bl a MFA och kommunistpartiet som någonting för socialistpartiet negativt eller som mindre väsentligt i det aktuella politiska läget.

Dagens Eko samma dag innehåller ytterligare en rapport av Sundgren där denne söker analysera effekterna av socialismötet och dess stämningar. I slutet av rapporten nämns att det i radion under dagen lästs upp en rad uttalanden som alla fördömer Soares kritik av premiärministern Vasco Gonçalves vid socialismötet samt att premiärministern stöds i dessa uttalanden. Här omnämnes också en kommuniké från femte armédivisionen som är starkt kritisk mot Soares och socialistpartiet.

Den 21 juli i ett inslag i Dagens Eko meddelar Sundgren att Vasco Gonçalves är dagens namn (inte dagens man som Westerståhl uppger) i Portugal. Hans porträtt finns på första sidan i de flesta av dagens tidningar. Vad Westerståhl vänder sig mot är att Sundgren i inslagen inte erinrar om massmediesituationen.

Sveriges Radio anser att det i och för sig kunde ha varit

motiverat ur informationssynpunkt att i de båda inslagen erinra om massmediesituationen i Portugal. Det är dock enligt Sveriges Radios uppfattning rimligt att förutsätta att publiken vid denna tidpunkt kände till förhållandena inom denna sektor. Av vikt är dock att Sundgren då han beskriver presskampanjen för Gonçalves gör det på ett sådant sätt att kampanjens propagandistiska drag klart framträder (Dagens Eko 17/6 – 26/7 -75 s 108).

”På liknande sätt har Sundgren infört en lång intervju med chefen för den portugisiska radion, som presenteras som en auktoritet och som får bemöta kritiken mot kommunistdominans inom massmedierna utan att hans egen position i denna konflikt berörs.” (ovan s 262).

Sveriges Radio finner det märkligt att Westerståhl uttrycker sig på detta sätt. Det är självfallet inte Sundgren som infört intervjun. Sundgren var helt enkelt den som av redaktionsledningen sattes att göra intervjun. Att intervjun skulle göras och sändas var alltså redaktionsledningens bedömning, inte Sundgrens.

Enligt Sveriges Radios uppfattning var redaktionsledningens relevansbedömning helt riktig. Det måste anses ha varit av intresse för den svenska publiken att få veta hur chefen för Portugals radio, Galvao Borges, bedömde massmediesituationen i sitt land, och hur han såg på Republica-affären.

Det är inte alldeles lätt att veta vad Westerståhl menar när han kritiserar Sundgren för att Borges egen position i denna konflikt (massmediekonflikten) inte berörs. Av intervjun (jfr Dagens Eko 19 maj – 14 juni 1975 s 40 f) framgår att Borges är MFA-officer liksom hans position på radion. Vad som inte framgår men var känt av Eko-redaktionen är att han politiskt stod närmare socialistpartiet än kommunistpartiet. Detta i kombination med Borges ställning bidrog naturligt nog till bedömningen att hans uppfattning om just Republica-affären hade intresse för den svenska publiken.

Borges bild av Republica-affären och av massmediesituationen i Portugal överensstämmer inte med den bild som dominerade svenska massmedier vid denna tid, men av vad som senare framkommit förefaller det som om hans bedömning av Republica-konfliktens bakgrund varit riktigare än den då i Sverige gängse uppfattningen. Vad gäller hans bild av pressituationen måste den i stort beaktas som korrekt. Det fanns vid tillfället flera ickekommunistdominerade tidningar. Republica hade faktiskt inte varit den sista fria tidningen i Portugal och inte ens i Lissabon.

Westerståhl menar att det är svårt att undgå intrycket att det är en mot socialistpartiet riktad tendens som framgår av de citerade exemplen. Som ovan framgått delar Sveriges Radio inte denna uppfattning. Vad Sveriges Radio främst vänder sig mot i detta avsnitt av rapporten är Westerståhls metod. Liksom då det gäller perspektivmetoden delar Westerståhl upp materialet i små

delar utan hänsyn till delarnas sanningshalt eller relevans i sammanhanget i stort. En sådan metod leder lätt till subjektivitet i urvalet och speglar i och för sig mera undersökarens inställning till vad som borde rapporteras och hur, än till hur inslaget faktiskt förhållit sig till kravet på opartiskhet. En bedömning av opartiskheten och därmed neutraliteten i presentationen kan enligt Sveriges Radios uppfattning inte göras på grundval av utplockade delar av ett inslag utan bedömningen måste göras utifrån inslaget i dess helhet och självfallet med hänsyn till vad som vid tillfället skäligen kan bedömas väsentligt. Relevanta uppgifter kan vara fördelaktiga för en part och mindre fördelaktiga för en annan. Det kan inte vara en radioreporters uppgift att, t ex i en löpande nyhetsrapportering, vara så neutral i sin presentation att en vid rapporteringstillfället för en part mindre fördelaktig relevant nyhet balanseras genom t ex återopande av någonting vid tillfället mindre relevant men positivt för samma part.

Det bör också i detta sammanhang ånyo påpekas att huvuddelen av Sundgrens rapportering infaller under senare delen av undersökningsperioden då det fanns anledning att förutsätta att publiken var någorlunda förtrogen med förhållandena i stort i Portugal och med de olika parternas ställning. Viktigt är också att detta skede av utvecklingen i Portugal utmärks av hårdnande motsättningar mellan olika parter: socialistpartiet går till öppen attack och utsätts för stark kritik.

Westerståhl avslutar sin kritik mot vissa av Sundgrens inslag med några dunkelt formulerade meningar: ”Antagligen är det riktigt att säga att i vissa andra reportrarar inlägg snarast kan spåras en motsatt tendens (d v s positiv för socialisterna). Det ligger emellertid enklare till för dem, eftersom de bara behöver anknyta till gängse demokratiska perspektiv för att socialisterna skall få en positiv framtoning.” (ovan s 262)

Vad Westerståhl menar med att det skulle vara enklare för andra reportrar än Sundgren att knyta an till gängse demokratiska perspektiv är inte lätt att förstå. Mot bakgrund av rapportens innehåll i övrigt kan meningen emellertid tolkas så att det för Sundgren inte finns några gängse demokratiska perspektiv att knyta an till.

Efter granskningen av delar av särskilda inslag går Westerståhl över till begreppet demokrati och språkbruket i ljudradion i detta hänseende. Språkbruket i ljudradion, påpekar han, är mycket växlande. Ibland följer man det vanliga svenska språkbruket som också socialisterna i Portugal i huvudsak ansluter sig till, ibland finner man inslag av ett delvis annat språkbruk, som enligt vad läsaren kan förstå är besläktat med den portugisiska kommunistledaren Cunhals demokratibegrepp. Omedelbart efter detta ger Westerståhl några exempel på uttalanden av Sundgren. Sveriges Radio har svårt att

förstå det samband mellan Cunhal och Sundgren som här indirekt antyds.

Sveriges Radio kan inte finna någonting att anmärka på Sundgrens försök att i för publiken begripliga demokratitermer beskriva olika portugisiska partiers skiftande strävanden efter ett politiskt system.

Frågan om folkkommittéerna och arbetarråden skall beskrivas i termer som "en mera direkt demokrati" eller "ett steg mot direkt demokrati" kan naturligtvis diskuteras. Ursprungligen tycks uttrycket "direkt demokrati" i detta sammanhang ha lanserats av det portugisiska militärrådet. Det har dock använts tidigare i många olika sammanhang – också svenska – och i samband med händelserna i Portugal återfinns man det t ex såväl i Utrikespolitiska Institutets kalendarium som i ett uttalande av utrikesminister Sven Andersson i Rapport TV 2 den 16 juli (inslag i Rapport 19 maj – 26 juli 1975 s 47 ff). Det är också att märka att när Sundgren använder uttrycket följs det av en ganska detaljerad redogörelse för vilka uppgifter dessa kommittéer och råd skulle ha enligt MFA:s beslut.

Westerståhl ser uttryck av typen "som man säger" och "som det hette" i samband med demokratiska begrepp som en markering av att språkbruket ifråga om demokrati växlar. Här har Westerståhl uppenbarligen vilselett genom att han endast läst, inte lyssnat till inslagen. De citerade uttrycken är enbart avsedda för att markera att reportern citerar/refererar uttalanden.

För att skapa enhetlighet i terminologin när det gäller demokratibegreppet föreslår Westerståhl att man som utgångspunkt skall ta den svenska terminologin, sådan den kommer till uttryck i Regeringsformen 1 kap 1 §. Westerståhl ser en lösning efter de linjer han skisserar som en tillämpning på nyhetsområdet av kravet på Sveriges Radio att hävda de demokratiska värdena.

I kapitlet Frågeställningar skriver Westerståhl att det principiellt vid flera tillfällen har uttalats att Sveriges Radios skyldighet att hävda de demokratiska värdena inte bör influera på nyhetsförmedlingen och hänvisar till ett citat hämtat ur radionämndens beslut rörande Sveriges Radios bevakning av EM-tävlingarna i Aten 1969. Citatet lyder:

"I gängse nyhetsvärdering ingår uppenbarligen inte att ta hänsyn till sådana omständigheter som den påverkan

på opinionsbildningen till förmån för den odemokratisk regim i ett främmande land som nyhetsförmedlingen kan befaras få eller de officiella svenska ståndpunktstagandena till en sådan regim. Inte heller innehåller radiolagen eller avtalet något som berättigar Sveriges Radio att i nyhetsurvalet ta hänsyn till sådan art . . . skyldigheten för Sveriges Radio att i programverksamheten hävda de grundläggande demokratiska värdena ger närmast stöd för att hänsyn av nyssnämnd art inte får påverka urvalet; till de grundläggande demokratiska värdena hör en fri nyhetsförmedling, som syftar till att ge allmän tillgång till sakligt riktiga upplysningar som grundval för debatt och ståndpunktstaganden." (Staffan Vängby, Opartiskhet och saktighet, Stockholm 1971, sid 206.)

Westerståhl återkommer inte någonstans i rapporten till radionämndens uttalande. Läsaren får alltså inte klart för sig om han ser något samband eller någon motsats mellan radionämndens uttalande och sina egna demokratiterminologiska synpunkter och sitt sätt att använda de s k demokratiska perspektiven.

Sveriges Radio ser inte frågan om hur man i nyhetsprogram söker klargöra olika politiska system i demokratitermer som i första hand relaterat till kravet att hävda de grundläggande demokratiska värdena. För Sveriges Radio är problemet främst en informationsfråga. Det gäller för nyhetsjournalisterna att på ett för publiken begripligt sätt förklara vad som händer i olika länder. Angelägnast måste då vara att ställa vad som händer i ett land i relation till det landets förutsättningar. I vissa fall kan det naturligtvis vara befogat att relatera också till svenska förhållanden. Men ju längre bort man kommer från svenska och västerländska förhållanden desto märkligare blir värderingar som legitimeras genom hänvisningar till den svenska demokratin.

Enligt Sveriges Radios uppfattning skulle en terminologi av den typ Westerståhl eftersträvar i nyhetsrapporteringen kunna leda till ställningstaganden som enligt Sveriges Radios tolkning av radionämndens ovan citerade uttalande inte har något stöd i demokratiparagrafen.

Sammanfattning av ljudradions Portugalbevakning

Enligt Sveriges Radios uppfattning kan den av Westerståhl gjorda undersökningen inte läggas till grund för en bedömning av om ljudradions rapportering om händelseutvecklingen i Portugal under perioden 19 maj – 26 juli 1975 varit i överensstämmelse med stadgandena i radiolagen och avtalet mellan staten och Sveriges Radio om programverksamheten.

Vad Sveriges Radio främst vänder sig mot är utnyttandet av perspektivmetoden. Westerståhls tidigare undersökningar där han på liknande sätt använt perspektivmetoden och bortsett från saktighetsaspekten har mött kritik från flera forskare.¹ En annan invändning

¹ André, Gunnar m fl: Från objektivitet till ökad genomsnittlighet. Hälfte för kritiska studier 6–7/1972. Furhoff, Lars: Att mäta objektivitet. Statsvet. Tidskrift 2/1970. Hermerén, Göran: Kvantitativ objektivitetsmätning. Statsvet. tidskrift 3/1973. Himmelstrand, Ulf: Objektivitet i nyhetsförmedlingen. Världspolitikens dagsfrågor 4/1972. Åsard, Erik i programmet Obs! 27/4 1976. (Åsards kritik gäller Portugal-undersökningen.)

gäller Westerståhls sätt att utifrån de statistiska resultaten dra slutsatser utan hänsyn till verkligheten i form av t ex faktiska omständigheter. Det kanske mest anmärkningsvärda i rapporten är enligt Sveriges Radios uppfattning det intryck den på olika sätt ger av att undersökaren inte förhållit sig helt opartisk till en av rapportörerna, nämligen Mats Sundgren.

Sveriges Radio har på konventionellt sätt gått igenom ljudradions Portugal-rapportering under den aktuella perioden.

Nyhetsprogrammen

Genomgången visar vid en jämförelse med Utrikespolitiska Institutets kalendarium för perioden att inga viktiga händelser i Portugal under perioden saknas i Eko- och Centralredaktionens sändningar. De viktigare händelserna har enligt Sveriges Radios uppfattning också behandlats med tillfredsställande utförlighet i den mycket omfattande rapporteringen. Den av Westerståhl efterlysta rapporteringen om det s k Ponomarev-dokumentet och Oriana Fallacis intervju med Alvaro Cunhal har tidigare behandlats i detta yttrande.

Enligt Sveriges Radios bedömning har också de olika parterna i den portugisiska händelseutvecklingen fått sina uppfattningar och ställningstaganden belysta på ett sätt som måste anses stå i överensstämmelse med radiolagens och avtalets krav på opartiskhet.

Sveriges Radio anser att genomgången av ljudradions nyhetsprogram inte ger några belägg för att nyhetsurvalet skulle ha styrts av andra ambitioner än att förse lyssnarna med vad som vid rapporteringstillfället kunde bedömas vara relevant information.

Vid varje efterhandsgranskning av en löpande nyhetsrapportering från också mindre kaotiska händelseförlopp än det i Portugal torde det vara möjligt att påvisa att sakfel förekommit eller hävda att missbedömningar gjorts. Detta gäller naturligtvis också ljudradions Portugal-bevakning. Under perioder som likt den här aktuella karaktäriseras av starka motsättningar och ständigt nya kriser är det naturligt att olika parter ger motstridiga uppgifter och att företeelser eller händelser som vid en tidpunkt förefaller viktiga visar sig vara av mindre intresse i ett längre tidsperspektiv.

Enligt Sveriges Radios uppfattning har förekommit felaktigheter och missbedömningar i allt väsentligt korrigerats i den löpande nyhetsrapporteringen så att något brott mot saklighetskravet inte kan anses föreligga.

Övriga ljudradioprogram

Världen och vi liksom Tidningskrönikan görs av Eko-redaktionen och betraktas av Sveriges Radio som delar av Eko-sändningarna. I Världen och vi har den 31 maj 1975 ges en tämligen fyllig redogörelse för den rådande

situationen i Portugal och bakgrunden till den samt för Portugals ställning i NATO och olika NATO-länders reaktioner på utvecklingen i landet.

Enligt Sveriges Radios uppfattning finns det inte i Världen och vi den 31 maj 1975 eller i de inslag om Portugal i Tidningskrönikan som förekommit under granskningsperioden någonting som kan anses strida mot radiolagen och avtalet med staen.

I ljudradions programutbud i övrigt under granskningsperioden förekommer tre Tidsspegelprogram (24 juni, 17 och 24 juli 1975), som direkt eller indirekt anknuter till utvecklingen i Portugal samt ett längre inslag i Öppen Kanal (23 maj 1975), och två inslag i Obs!-Kulturkvarten (9 juni och 23 juli 1975), som behandlar händelserna i Portugal.

Tidsspegeln den 24 juni tar huvudsakligen upp situationen i Moçambique inför självständigheten och Tidsspegeln den 17 juli behandlar frågor rörande Spaniens framtida utveckling. I båda dessa program berörs situationen i Portugal mera parentetiskt.

I Tidsspegeln den 24 juli 1975 söker man med hjälp av en svensk samhällsvetare, Göran Hemberg, och reportern Mats Sundgren från Eko-redaktionen, vilka båda befann sig i Lissabon, teckna en bild av läget i Portugal just då. Inledningsvis påpekar Sundgren hur förvirrat det politiska läget är och hur svårt det är att skaffa sig en riktig uppfattning om vad som faktiskt händer eftersom ryktesfloran är mycket omfattande och det mesta av den information som ges är politiskt färgad.

Varken detta program, som alltså är ett försök till analys av stämningar och situationer i ett kaotiskt politiskt läge, eller de andra två Tidsspegel-programmen, innehåller enligt Sveriges Radios uppfattning någonting som kan anses strida mot stadgandena i radiolagen och avtalet.

I inslaget i Öppen Kanal den 23 maj 1975 ger en representant för socialdemokratiska partiet och en för vänsterpartiet kommunisterna sina synpunkter på utvecklingen i Portugal. Inslaget belyser bl a hur starkt man i olika svenska politiska partier engagerar sig för respektive broderparti i Portugal. Sveriges Radio anser inte att programinslaget strider mot radiolagen och avtalet med staten.

I Obs!-Kulturkvarten den 9 juni 1975 behandlas författarnas roll i Portugal med utgångspunkt i det portugisiska författarförbundets första kongress och den 23 juli 1975 refereras Oriana Fallacis intervju med den portugisiska kommunistledaren Alvaro Cunhal. Enligt Sveriges Radios uppfattning står de båda Obs!-inslagen i överensstämmelse med radiolagen och avtalet med staten.

Sammanfattningsvis anser Sveriges Radio att såväl nyhetsprogrammen som övriga program och programin-

slag i ljudradion som under granskningsperioden behandlat händelserna i Portugal står i överensstämmelse med stadgandena i radiolagen och avtalet mellan Sveriges Radio och staten om programverksamheten.

Stockholm 1976-06-03
Otto Nordenskiöld

Se även Karl Erik Rosengrens uppsats i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1977 s 203 ff. *Red.*

Jörgen Westerståhls svar till Radionämnden

Nämnden har i brev den 18 juni 1976 berett mig tillfälle att yttra mig över SR:s skrivelse till nämnden med anledning av mitt utlåtande rörande ljudradions behandling av händelserna i Portugal den 19 maj – 26 juli 1975. På grund av utförligheten och mängden av detaljkommentarer i SR:s skrivelse måste tyvärr mitt yttrande bli ganska långt. Det disponeras huvudsakligen i anslutning till SR:s skrivelse.

Inledningsvis kan det emellertid finnas skäl att allmänt erinra om vad frågan gäller och om förutsättningarna för den verkställda granskningen. Mitt utlåtande utmynnar i två huvudsakliga slutsatser:

1. Ljudradion har en större bredd och en mer allsidig belysning av parterna än andra undersökta medier; någon väsentlig kritik riktas därför inte mot ljudradions Portugal-bevakning.

2. En av Eko-redaktionens medarbetare, Mats Sundgren, ger en nyhetsbild som delvis avviker både från övriga Eko-medarbetares och de undersökta storstadstidningarnas. Han bidrar härigenom positivt till balansen i ljudradions Portugal-bevakning men han kan också kritiseras för en i vissa sammanhang ensidigt negativ belysning av det socialistiska partiet i Portugal.

Bortsett från några allmänna metodiska spörsmål gäller praktiskt taget hela diskussionen punkt 2. Att Mats Sundgrens rapportering i vissa avseenden skiljer ut sig är uppenbart för var och en som med uppmärksamhet går igenom rapporteringen i olika medier. Detta kan också direkt åskådliggöras genom det i utlåtandet redovisade tabellmaterialet. Om man exempelvis i tabell 2 särredo-

* Även i min Vietnam-rapport till Radionämnden särredovisades ett antal reportrars inlag med hänsyn till förekommande positiva och negativa perspektiv; i den senare tryckta versionen av rapporten har denna bilaga uteslutits.

visar Ekot utan Sundgren blir andelen omnämmanden av händelser och uttalanden om tidningen *Republica* 28 procent, mot 11 procent för enbart Sundgren, dvs. Ekot hamnar vid medeltalet för de svenska storstadstidningarna. Beträffande de händelser som sammanförts under beteckningen folkkommittéer blir andelen för Ekot utan Sundgren 30 procent, mot 34 procent för enbart Sundgren.

På liknande sätt kan man i perspektivtabellerna (tabell 4, jämte motsvarande bilagetabell) direkt avläsa effekten av att man tar bort Sundgrens perspektiv från Ekots. För alla större parter blir härigenom perspektivfördelningen i Ekot mera lik den som förekommer i de tre undersökta storstadstidningarna. I tabell 3, angående omnämnda uttalanden per part, blir förändringarna i de flesta fall obetydliga. För socialisterna gäller dock att andelen omnämnda uttalanden i Ekot utan Sundgren närmar sig det högsta registrerade värdet, nämligen värdet för tidningen *Arbetet* (44 procent jämfört med 49 procent i *Arbetet*).

Sundgrens särskilda profil kan också åskådliggöras genom själva uttryckssättet. Som exempel kan väljas beskrivningen av situationen ifråga om tidningen *Republica*, då den åter började utges efter ockupationen. På samma dag, den 11 juli, innehåller Ekot följande tre karakteristiker av situationen: "Republica togs från Socialistpartiet", när det igår stod klart "att typografer, anslutna till kommunistpartiet, övertagit *Republica*", "nu kontrolleras den (*Republica*) av arbetarna själva och de bestämmer vad som skall stå i den". – För den som uppmärksam följt rapporteringen i Ekot är det fullt klart att Sundgren står för den sistnämnda formuleringen men att han inte skulle ha valt de två andra, liksom att andra reportrar inte skulle ha valt Sundgrens formulering.

Man kan också ur undersökningsmaterialet utläsa andra egenskaper hos Sundgrens rapportering. I jämförelse med övriga redovisar Sundgren flera särskilda händelser, han refererar eller citerar i mindre utsträckning gjorda uttalanden och han upprepar sig mindre. Eventuellt kan dessa egenskaper tolkas som journalistiska förtjänster: hans framställning är sakrik, mer analyserande etc. Eftersom mitt uppdrag inte innefattat en bedömning av den journalistiska insatsen, har det saknats skäl att beröra dessa förhållanden. Som jag vid tidigare tillfälle påpekat ligger det i objektivitetsbedömningens natur att den får en negativ slagsida i den meningen att vad som prövas i första hand är eventuella brister i objektiviteten.

En förutsättning för att särredovisa resultaten för Mats Sundgren var att denne medverkat i sådan utsträckning att underlag fanns för en mera generell karakteristik.* Härvid utgick jag från att, när det gäller ny-

hetsrapporteringen, varje enskild reporter är skyldig att följa radiolagens och avtalets bestämmelser, dvs. i nyhetsrapporteringen skapas inte, som i vissa andra program, balans genom att olika personer framför olika parters synsätt. Ett speciellt skäl för särredovisningen var att Mats Sundgrens rapportering blivit föremål för en uppmärksammasad, offentlig kritik.

Vad ansvarsfrågan beträffar måste det enligt SR:s skrivelse, även om självfallet den enskilde reportern är skyldig att i sina inslag följa radiolagens och avtalets bestämmelser, vara redaktionsledningens uppgift att tillse att balansen i redaktionens utbud i stort är rimlig. Därefter är det enhetsledningarnas och ytterst radiochefens uppgift att tillse att radiolagens och avtalets föreskrifter följs, bl a att det finns en skälig balans i utbudet i stort. I fråga om de ansvarsfrågor Radionämnden prövar gäller vidare, att de inte avser enskilda tjänstemän hos SR utan SR:s åtgärd att sända berörda program. Ur ansvarssynpunkt kan alltså en särredovisning av en viss reporters verksamhet endast ha för företaget internt intresse.

Resultatet av den genomförda särredovisningen blev för Mats Sundgrens vidkommande att hans insats bedömdes ha positivt bidragit till balansen i Ekots rapportering. Samtidigt visades att det också fanns viss grund för kritiken mot Sundgren.

Nyhetsurvalet

I enlighet med vad som i rapporten sägs om den väsentliga betydelsen av att bedöma relevansen i ljudradians nyhetsförmedling i detta sammanhang, har i undersökningen den ojämförligt största arbetsinsatsen lagts ned på att granska nyhetsurvalet. Det skedde genom förteckning av samtliga rapporterade händelser och uttalanden – ca 900 delhändelser sammanförda under större rubriker – och kontroll av i vilken mån dessa händelser förekom eller inte förekom i vart och ett av de undersökta medierna.

Metoden är synnerligen arbetskrävande men jag känner inte till någon annan möjlighet att verkligen göra en strikt jämförande kontroll av nyhetsurvalet. Varje större händelse består nämligen av delhändelser och det är främst på denna nivå som urvalsproblematiken kommer in: delhändelserna belyser aktörerna på olika sätt. I en tidigare undersökning, av pressens behandling av FN-aktionen i Katanga 1961, kunde vi använda "utgångar" dvs. stycken i telegram som enheter vid identifikationen av nyhetsmeddelanden, men där var läget enklare eftersom nästan alla tidningar hade samma inkommande material, nämligen nyhetsbyråernas telegram. Här är det i hög grad fråga om individuellt utformade direktrapporter eller bearbetningar av nyhetsmaterial. Då måste de-

initionen av händelser göras sådan att den blir beroende av mindre variationer i uttrycks sättet men samtidigt kan garantera att "samma" händelse innehåller samma väsentliga element (sakområde, part och, i förekommande fall, perspektiv på part). Händelsernas "storlek", i rader uttryckt, växlar från en till ett tiotal rader eller undantagsvis mer med ett genomsnitt vid cirka tre rader per händelse.

Med hjälp av denna teknik är det alltså möjligt att fastställa omfattningen av olika mediers nyhetstäckning, att i detalj ange vilka nyheter som tagits med eller utelämnats och att redovisa eventuella skillnader i fördelningen av uppmärksamheten på olika större grupper av händelser.

Beträffande resultatet av detaljgranskningen argumenterar SR utförligt för att det var rimligt att ej behandla Ponomarev-dokumentet och intervjun med kommunistledaren Cunhal. Att, som jag också pekar, dokumentens äkthet blev omstridd utgör ju i och för sig inget avgörande skäl mot att behandla dem i nyhetsrapporteringen, om meddelandet förses med erforderliga reservationer. Som så ofta när det gäller nyhetsvärdering av delhändelser kan argument anföras för olika ståndpunkter. Ett flertal nyhetsredaktioner bedömde dessa dokument annorlunda än Eko-redaktionen. Frågan är emellertid, som jag avslutningsvis säger, i ett större sammanhang av ringa betydelse.

En huvudpunkt i SR:s argumentering under detta avsnitt gäller fördelningen av uppmärksamheten på två större händelser, Republica-affären och de s k folkkommittéerna. Jag påpekar att Ekot har mindre om tidningen Republica än flertalet andra undersökta medier och väsentligt mer om folkkommittéerna än alla andra och förklarar att det här framför allt är Mats Sundgrens rapportering som ger utslag. Själva sakförhållandet som sådant kan inte bestridas – beträffande Republica-affären skiljer sig Ekot markant också från Centralredaktionen – men SR hävdar att det inte är Sundgrens rapportering som är förklaringen, eftersom huvuddelen av hans rapportering infaller under en tid då Republica-affären var föga aktuell men däremot folkkommittéerna stod i centrum för uppmärksamheten.

För att närmare pröva hur härmed förhåller sig har jag i efterhand uppdelat det undersökta materialet i två tidsperioder, varvid gränsen lades vid den 11 juli, den dag då Mats Sundgren började sin direktrapportering från Portugal (trots den skeva tidsfördelningen skär detta snitt det totala nyhetsmaterialet i Ekot nästan mitt itu, dvs. 455 respektive 397 omnämnda händelser och uttalanden, varvid Mats Sundgren svarar för 25 procent under den första perioden respektive 62 procent under den andra). Provet ger emellertid inte något riktigt användbart utslag på grund av den ojämna fördelningen av

uppmärksamheten i Ekot på de båda aktuella områdena (134 respektive 45 omnämningen av Republica och 117 respektive 155 av folkkommittéerna under de två perioderna) i kombination med att också omfattningen av Mats Sundgrens medverkan växlat. När det gäller rapporteringen om Republica ligger Sundgren klart under genomsnittet för Ekot under båda perioderna (33 procent för Ekot utan Sundgren mot 17 procent för Sundgren under första perioden, medan motsvarande siffra för andra perioden är 16 respektive 8 procent). Som nämnts är det emellertid få händelser och uttalanden om Republica under den andra perioden. När det gäller folkkommittéerna svarar visserligen Sundgren för 92 procent av alla särskilda händelser och uttalanden i Ekot under den senare perioden men endast för 33 procent under den första, beroende på hans begränsade medverkan under denna period.

Vad som står fast är att Sundgren rapporterar väsentligt mindre om Republica under hela undersökningsperioden och mer om folkkommittéerna än Ekot exklusive Sundgren, men att den prövade perioduppdelningen inte ger någon avgörande ytterligare information om Sundgrens roll härvidlag. Vad särskilt den första perioden beträffar är det givetvis fullt möjligt att Sundgrens jämförelsevis begränsade rapportering om Republica-affären var resultatet av att han tilldelades andra uppdrag.

I rapporten förklarar jag att Mats Sundgrens nyhetsvärdering direkt synes kunna ledas tillbaka till hans bedömning av vad som var väsentligt för den fortsatta utvecklingen i Portugal. Det framgår sålunda, säger jag, av flera uttalanden från denna tid att han tror på folkkommittéernas framtid och en utveckling bort från ett parlamentariskt system byggt på partier, varvid jag hänvisar bl a till ett stort inslag i Tidsspeglens. Om detta säger nu SR:

Sveriges Radio vänder sig också med skärpa mot det sätt Westerståhl med hjälp av lösryckta citat ur program/programinslag och värderande kommentarer presenterar sina illa underbyggda slutsatser om den relevansbedömning som skulle ha styrt Sundgrens rapportering (ovan s 273).

I nämnda Tidsspegel utgör folkkommittéerna ett huvudtema till vilket de deltagande flera gånger återkommer. Efter att ha utvecklat hur den linje som företräds av

Copcon, som Sundgren kallar den tredje kraften inom MFA, "växer sig starkare och starkare" säger han: ". . . för att komma tillbaka litet till de här folkliga organen, som nu växer upp, för jag tror nog, att det är rätt centralt, jag tror, att det är en linje, som den här tredje kraften inom MFA kommer att försöka utveckla i fortsättningen, så jag tror, att det skulle behövas för en svensk publik en beskrivning av – en mera konkret beskrivning av vad som är syftena med den här och hur det kommer att fungera rent konkret." (Därefter följer ungefär en sida med beskrivning av hur folkkommittéerna är organiserade och arbetar.)

Sundgren ger här inte bara uttryck åt sin tro på folkkommittéernas framtid – det gör han flerstädes – utan han uttrycker verbalt just den relevansbedömning det är tal om: en beskrivning av folkkommittéerna "skulle behövas för en svensk publik". – Jämför härmed SR:s nyss återgivna uttalande.

Hela denna fråga om SR:s nyhetsvärdering och om Sundgrens särskilda roll är dock av minst sagt måttligt intresse eftersom det, som jag säger, kan anföras sakliga skäl för den gjorda relevansbedömningen. Att vi nu efteråt, när vi sitter med facit i hand, vet att folkkommittéerna inte blev det instrument varigenom revolutionen i Portugal skulle vidareutvecklas, kan ju inte läggas till grund för en kritik av SR:s nyhetsvärdering. Man måste utgå från läget sådant det tedde sig vid det aktuella tillfället och då var det ingalunda någon orimlig tanke att vad Sundgren kallar den tredje kraften inom MFA skulle avgå med segern. – Det är endast om man uppställer ett ofelbarhetskrav på SR:s medarbetare som en argumentation kring denna fråga kan te sig motiverad.

Belysning av berörda parter

Jag har registrerat "perspektiv" på parter i ett flertal undersökningar. I den på Radionämndens uppdrag utförda granskningen av SR:s Vietnam-nyheter byggde sålunda den väsentliga slutsatsen på ett stadium av perspektivbalansen i ingående och utgående nyhetsmaterial i SR och vissa tidningar. I föreliggande undersökning spelar perspektivregistreringen en mindre central roll. Eftersom SR i sitt svar utförligt uppehåller sig i denna fråga och perspektivregistreringen överhuvudtaget har föranlett åtskilliga missförstånd, synes det bäst att börja med några exempel för att belysa vad det hela gäller.

Om de militära vägsprarrarna inför det stora socialistmötet i Lissabon

De många soldaterna som leds av den kände vänsterrevolutionären, majoren Dinis Diameida, är mycket allvarliga. De arbetar snabbt och effektivt och uppträder fullständigt korrekt. De vägrar intervjuer till journalister säger bara helt kort att de har funnit en del intressanta saker men inga vapen i bilarna. Bakom soldaterna står två stora pansarvagnar hotfullt uppställda men deras funktion i hettan är framför allt att tjäna som upplagingsplats för läsk, öl och kex.
(Mats Sundgren 19/7)

Vid Lissabons infarter trummar soldaterna nervöst på sina automatvapen.
(Arbetet 20/7)

Om stämningen vid det stora socialistmötet i Lissabon

Hur bittra stämningarna i själva verket är inom socialistpartiet mot militärorganisationen MFA framgick när en lastbil med soldater kom körande bredvid parken där mötet pågick. De mellan 50 000 och 100 000 mötesdeltagarna formligen vislade och buade ut soldaterna och mötesledarna fick mana till lugn och besinning. Överhuvudtaget var denna massa av folket ett kokande hav av känslor denna lördag kväll då socialistpartiets kampanj för mobilisering av sina medlemmar nådde sin kulmen. I synnerhet så blossade känslorna upp, när någon talare nämnde de barrikader som under lördagen hade satts upp runt hela Lissabon för att förhindra att vapen forslades in i staden, men där många socialister från andra delar av Portugal som hade kommit till Lissabon med bil eller buss hade fått sitta fast länge. Och känslorna svallade nästan över när ett meddelande kom om att bilar tillhörande socialistpartimedlemmar hade attackerats med Molotov-Cocktail i en stad strax nord-ost om Lissabon, något som för övrigt inte har gått att bekräfta än. Då skrek mötesdeltagarna: mördare, mördare.
(Mats Sundgren 20/7)

De röda fanorna med den knutna socialistnäven smattade i kvällsvinden. De kom från alla gator, marscherande, i familjer och ensamma. De kom i ett ögonblick av fruktan.
(Arbetet 20/7)

Om premiärministern efter socialistmötet

Dagens namn i Portugal är Vasco Goncalves, premiärministern som det buades kraftigt åt under socialistpartiets många möten i förra veckan. På första sidan av de flesta av dagens tidningar finns stora porträtt av honom. Han framställs som landsfadern och som den ende som kan garantera en fortsatt utveckling mot socialism genom alliansen folket MFA. I en tidning är han avritad som trädgårdsmästaren som ömt vårdar det spirande socialistiska trädet och försvarar det mot maskarna, kapitalet och reaktionen.
(Mats Sundgren 21/7)

Portugals regeringschef general Vasco dos Santos Goncalves är i dag en isolerad militärpolitiker. Hans försök att bilda ett nytt kabinett har hittills varit resultatlöst.
(Arbetet 21/7)

De anförda exemplen – där Sundgren citeras i full skala och inte ”lösryckt” – avser alltså endast att illustrera vad som menas med perspektiv på parter. Det är skillnader av detta slag som har registrerats. Att den bild som presenteras på vänsterspalten klart avviker från den på högerspalten torde för alla vara uppenbart. Man märker också hur liten roll sanningsfrågan spelar här: Vi har anledning att tro att det både fanns soldater som

nervöst trummade på sina automatvapen och sådana som medverkade vid läskedrycksdistribution etc.

Vissa händelser är av det slaget att de omedelbart ger en positiv eller negativ belysning av berörd part och här fordras en verklig insats, om vederbörande rapportör vill vrida perspektivet i annan riktning (och det sker som regel inte i västerländska medier). Men ofta, som de givna exemplen visar, råder valfrihet. Vad som i stort

kan kallas för "samma" händelse eller situation kan belysas på helt olika sätt.

För varje enskilt perspektivval kan vederbörande rapporter säkert, vid behov, anföra argument som gäller den sakliga vikten av den aktuella aspekten, och det är svårt att föra en dylik diskussion till ett entydigt slut. Kan man däremot visa att en rapportör i femtio valsituationer nästan undantagslöst väljer perspektiv som är förmånliga respektive oförmånliga för en viss part, finns det skäl att misstänka partiskhet och argumenten kring det enskilda perspektivvalet förlorar i intresse. Det är detta som är perspektivregistreringens styrka.

Metoden förutsätter alltså en riklig tillgång på perspektiv också av det skälet att de gränsfall vid klassificeringen som normalt förekommer – den allmänna principen är givetvis att tveksamma fall skall karaktäriseras som neutrala – inte i någon väsentlig mån skall påverka totalresultatet. Vidare krävs att reliabiliteten eller tillförlitligheten i klassificeringen kan bringas upp på en tillfredsställande nivå. Härefter återstår frågan om validiteten: Mäter metoden det den avser att mäta? För att svara på den frågan behöver man ha möjlighet till jämförelser med andra undersökningar eller kända förhållanden (jämför t ex Jörgen Westerståhl, *Objektiv nyhetsförmedling*, sid 70 f). I detta fall kan t ex konstateras att den perspektivprofil Norrskensflamman uppvisar tycks stämma med vad man rimligen kunde förutsätta angående tidningens inställning till berörda huvudaktörer.

I föreliggande fall var perspektivtätheten i kommentarerna inte helt tillfredsställande, dvs det var jämförelsevis stor del av texten som varken fick positiv eller negativ perspektivmarkering. Sannolikt berodde detta på att situationen i Portugal var komplicerad, bl a när det gällde bedömningen av militärens roll (ur perspektivsynpunkt var den inte lika enkel som t ex när det har gällt svenska massmediers perspektiv på militärregimerna i Grekland eller Chile). Jag beslöt därför att i första hand redovisa i vilken utsträckning parterna själva fick komma till tals i citat eller referat (tabell 3), utgående från att det som regel är förmånligt för en part att få sina uttalanden återgivna. I andra hand redovisades kommentarperspektiven, förstärkta med återgivna negativa uttalanden av en part angående en annan part (tabell 4). En mot viss part kritisk kommentar kan nämligen ofta ersättas med ett kritiskt uttalande av en annan part om ifrågavarande part. (Positiva uttalanden av part om annan part förekommer här i mycket liten utsträckning.) I sammanfattningen av detta avsnitt (ovan s. 261) presenteras båda resultaten parallellt och själva slutsatsen om perspektivmätningen innehåller ingenting om Mats

Sundgren (det är först när vissa resultat av perspektivmätningen bekräftas genom en mera konventionell granskningsmetod som uttalandet om Sundgren på denna punkt något skärps och tas med i slutsammanfattningen).

Vad de speciella demokratiperspektiven angår som bl a bestod i hänvisningar till valresultaten skriver SR (ovan s 275): Den intensiva bevakningen av händelserna i Portugal under undersökningsperioden måste efter hand förutsättas ha inneburit en ökad kännedom hos publiken av de olika parterna, varför hänvisningar till valresultaten och liknande inte är av samma betydelse under senare delen av undersökningsperioden.

Det förhåller sig inte så. Hänvisningar till dessa perspektiv var aktuella under hela perioden – samma dag Sundgrens intensivbevakning i Lissabon börjar eller den 11 juli förekom t ex fem sådana hänvisningar i Ekot (påannonser medtagna) av andra reportrar – av det skälet att de gav en information som också användes för att legitimera socialisternas krav på inflytande.

Neutral presentation och demokratiska värden

I min rapport till nämnden ägnas två sidor åt den första punkten i rubriken samt tre och en halv sidor på den sista. SR:s yttrande omfattar sex och en halv sidor, varav fem ägnas den första punkten. Mitt svar måste därför när det gäller den neutrala presentationen bli ganska utförligt.

Min första kritiska punkt gäller beskrivningen av parterna i konflikten om tidningen Republica. När journalister och typografer förs samman i en grupp och striden sägs stå mellan "ledningen" eller "ägarna" och "de anställda", ger det en sakligt otillfredsställande bild av journalisternas ställning i konflikten. Enligt andra rapporter förde t ex militären ut journalister och tryckeripersonal på olika vägar ur tidningslokalerna, vid ett senare tillfälle försökte journalisterna att genom att bilda kedja förhindra tryckeripersonalen att komma in i lokalerna etc. Tillgängliga uppgifter tyder på att journalisternas majoritet stod på ägarens sida, även om exakta uppgifter om majoritetsförhållandena ej varit möjliga att få.*

SR diskuterar inte Sundgrens partsbeskrivning utan argumenterar istället mot tolkningen av ockupationen av tidningen som en kommuniststyrd aktion, en tolkning som jag också ifrågasätter i utlåtandet (s 262). Vad har då dessa mindre förskjutningar i beskrivningen av sakförhållandena för intresse ur opartiskhetssynpunkt? Svaret är att om det varit riktigt att beskriva konflikten på Republica som en enkel konflikt mellan ägare och anställda, kunde den inpassas i det allmänna mönstret för hur förhållandena på arbetsplatserna utvecklade sig

* Meddelande till författaren från Svenska ambassaden i Lissabon, ambassadrådet Kaj Falkman.

vid denna tid i Portugal. – Detta har jag bedömt som ett för ockupanterna förmånligt och för det socialistiska partiet oförmånligt perspektiv.

Ett annat sådant negativt perspektiv på socialisternas agerande i samband med Republica-affären var att den gavs för stora proportioner. Den ”förstorades upp” enligt den portugisiska radiochefen Borges och Cunhal betecknar socialisternas påstående om att kommunisterna stod bakom aktionen som ”hysteriskt” (Dagens Eko den 3/7) och Norrskensflamman (27/5) talar om de ”dramatiska ordalag” Soares använder då han på sina presskonferenser talar om Republica-affären. Även Sundgren talar om att affären ”förstorades” till att gälla en kamp mellan socialistiska partiet å ena sidan och de styrande militärerna och kommunistpartiet å den andra. SR förklarar nu att förstora här betyder ”växa ut till”, dvs förstoringen är inte resultatet av en medveten aktivitet utan det bara blev så. Eftersom partier här är aktörer tycker jag att den första läsarten, dvs att förstora betyder göra större, är den naturliga. Det är den Borges ger uttryck åt och den stämmer bra med Sundgrens senare formulering om att Republica-affären ”tagits som en motivering för att lämna regeringen just nu”. Sistnämnda uttryck måste väl tolkas så att affären inte i sig var tillräckligt allvarlig för att motivera detta steg.

Vad beträffar Sundgrens förklaring att socialisterna ”vill slippa ta ansvar” för de hårda ekonomiska åtstramningsåtgärderna, ifrågasätter jag denna förklaring därför att den inte tycks stämma överens med de maktperspektiv som ljudradion och Sundgren i övrigt anlägger på situationen: kämpar socialisterna för större inflytande får de väl också vara beredda att ta större ansvar. Förklaringen att socialisterna drar sig tillbaka från regeringen för att, så att säga, slippa betala räkningen är en helt ny och för socialisterna starkt negativ tolkning.

SR antyder i sitt svar, att om jag givit ett fullständigt referat och talat om att detta var Sundgrens kommentar till en socialistisk presskonferens skulle bilden blivit en annan. Eftersom Soares självfallet inte själv sagt att han ville slippa ta ansvar eller att han tog Republica-affären som en ”motivering” för att avgå ur regeringen, skärps

* I det här aktuella inslaget förlöjligas först den katolska demonstrationen, ”Jag vet inte varför jag är här. Det var prästen som sa till mig att jag skulle åka hit. Så svarade en demonstrant igår när hon intervjuades i den portugisiska radion på frågan om varför hon deltog i en demonstration”, varefter det avslutningsvis sägs att egentligen ”är det mer som en bas för en gerilla som befolkningen i norra Portugal utgör ett hot mot MFA, den gerilla som, enligt uppgift, byggs upp i Spanien nu, skulle kunna operera i norra Portugal med befolkningens och prästernas stöd”.

väl snarare intrycket av att Sundgren här valt ut för socialisterna negativa perspektiv trots den tillgång på positiva perspektiv presskonferensen gav.

I ett inslag som bl a behandlar en katolsk demonstration betraktas denna som ett tecken på ”en allt tydligare reaktion (inte ’opposition’ som SR skriver) mot den starka vänsterlinjen i den portugisiska revolutionen”. Denna linje belyses genom att MFA givit efter för arbetare som ockuperat en katolsk radiostation och tidningen Republica. Därefter följer det av mig påtalade uttrycket att ”det är just kring socialisterna och katolska kyrkan som motståndet mot utvecklingen här i landet nu formeras”. SR säger nu att man inte förstår vad jag anser vara en brist i den neutrala presentationen: ”Ser han ’den starka vänsterlinjen i den portugisiska revolutionen’ som positiv och därmed socialisternas opposition som samlar anhängare såsom någonting negativt eller är det själva det faktum att socialisterna nämns i samma mening som katolikerna som en grupp kring vilken oppositionen formeras?”

Vad som här är av intresse är väl knappast vad jag utan vad Sundgren menar. Som jag redan nämnt är det enligt Sundgren vid denna tid ganska tydligt vart den revolutionära utvecklingen i Portugal är på väg. Beträffande Sundgrens syn på det katolska prästerskapet har han i tidigare inslag t ex givit följande karakteristik: ”Prästernas roll har varit och är fortfarande konserverande. Deras budskap var antikommunistiskt och antidemokratiskt. Diktatorn Salazar, brukar det sägas, han behövde ingen Goebbels, han hade kyrkan”. (Dagens Eko i presentationen av radioockupationen den 8/6.)* – Att göra motstånd mot utvecklingen i sällskap med Goebbels portugisiska motsvarigheter har jag uppfattat som ett negativt perspektiv på socialisternas verksamhet, vilket här presenteras som ett objektivt förhållande utan angivande av källa. Att beskriva socialisterna som reaktionens verktyg tillsammans med det katolska prästerskapet var nämligen vid denna tid ett genomgående tema i agitationen mot partiet.

När Mats Sundgren beskriver läget inför det väntade socialistiska mötet framhåller jag att han låter de kritiska rösterna överväga – SR anser att de inte överväger ”på något anmärkningsvärt sätt” – att mötet i Lissabon skildras med starkt framhävande av den emotionella stämningen (jämför sid 262) – SR anser inte att detta är något negativt eller mindre väsentligt, medan utgångspunkten för mig varit att man kunde anlägga andra och för socialisterna mer positiva perspektiv om man så önskat (jämför det korta citatet från Arbetet sid 285). Därefter påpekar jag att Sundgren efter mötet rapporterar att medierna är fyllda av kritik av socialisterna och att den av socialisterna kritiserade Goncalves är dagens ”namn” (felskrift rättad) i tidningarna utan erinran om massmediesituationen i Portugal.

SR säger att det i och för sig hade varit motiverat att nämna massmediesituationen ur informationssynpunkt men tillägger att det var rimligt att förutsätta att publiken vid denna tidpunkt kände till förhållandena inom denna sektor.

Genom ljudradion hade emellertid ingen översiktlig bild av dessa förhållanden givits, de hade endast blivit glimtvis belysta. Därtill kommer att en upplysning om massmediesituationen hade förändrat förutsättningarna för rapporten. Om man exempelvis meddelat att i de av socialistiska partiets motståndare dominerade massmedierna i Portugal redovisas stark kritik av socialistiska partiets och hyllningar av den av socialisterna angräpne Goncalves, blir ju hela meddelandet sakligt sett av minst sagt måttligt intresse samtidigt som det mister sin anti-socialistiska udd.

En sista punkt gäller en intervju med dåvarande radiochefen i Portugal, Galvao Borges. Eftersom jag inte kan veta något om vem som tog initiativet till intervjun, borde jag inte ha skrivit att den "införts" av Sundgren utan t ex att den utförts av honom. SR anför att det för Eko-redaktionen var känt att Borges stod närmare socialistpartiet än kommunistpartiet och att detta bidrog till att en intervju med honom om Republica-affären fick ett speciellt intresse för svensk publik samt att Borges bild av affären och massmediesituationen måste betraktas som i stort sett korrekt.

Jag känner inte till Borges politiska hemvist.* Eftersom han i den korta intervjun tog fram tre för socialisterna oförmånliga perspektiv och ingenting annat – affären hade förstörats, den gällde ursprungligen en konflikt mellan personal och redaktionsledning, kommunistpartiet låg inte bakom – utgick jag från att han inte var anhängare av socialistpartiet utan kritisk mot dess age-

* Enligt meddelande till mig från svenska ambassaden, ambassadrådet Kaj Falkman, är Borges politiska position inte officiellt känd; han anses inte tillhöra något parti utan placeras "någonstans mellan socialistpartiet och kommunistpartiet". Han är inte längre radiochef utan uppges för närvarande vara verksam inom informationssektorn i flygvapnet. – Allmänt gäller, enligt samma källa, att efter den 25 november 1975 erstattes de dominerande vänsterelementen i massmedierna av PS- och PPD-sympatiserande journalister.

** Vid perspektivanalysen utgår man från att den talande vänder sig till ett genomsnittsauditorium i Sverige. Skulle man däremot ha ett speciellt vänsterauditorium i sikte, för vilket ord sådana som "revolution", "socialism", "vänster", "arbetare", "mobilisering av massorna" har en given positiv värdeladdning och t ex "reaktion" en given negativ värdeladdning, skulle den bild Sundgren ger av det socialistiska partiets agerande bli väsentligt mera negativ.

rande. Någon annan slutsats kan man inte gärna dra. Vad Borges beskrivning av massmediesituationen beträffar var den korrekt i den meningen att han genom intervjuaren gavs tillfälle att bestrida riktigheten av en förenklad karakteristik, nämligen att "kommunistpartiet nu har tagit över hela pressen i landet". Den i sammanhanget väsentliga informationen att pressen liksom etermedierna dominerades av personer som stod till vänster om socialistiska partiet och som kritiserade partiets agerande i samband med Republica-affären framkom däremot inte genom intervjun.

Sammanfattningsvis anser jag mig kunna konstatera att denna mer omständliga genomgång av de i utlåtandet berörda särskilda programinslagen knappast ändrar huvudintrycket; vad som skett är väl närmast en viss precisering och därmed ett slags formell skärpning av kritiken som emellertid ej innebär någon förändring i bedömningen. I något fall har kritiken gällt korrektheten i sakframställningen, i ett par fall utelämnad information och mera generellt underlåtenheten att framställa de mot socialistpartiet kritiska perspektiven som formulerade av partiets motståndare. Sundgren skulle alltså kunnat undgå kritik ur här aktuella synpunkter om han sagt att han redovisat t ex kommunistiska partiets perspektiv på socialisterna. Vad som kvarstått hade då varit balansproblematiken.

I detta sammanhang må också parentetiskt beröras en sak som SR inte säger sig förstå, nämligen mitt uttalande att det ligger enklare till för reportrar hos vilka snarast kan spåras en motsatt tendens än för Sundgren, eftersom de bara behöver anknyta till gängse demokratiperspektiv för att socialisterna skall få en positiv framtoning. Härmed menas att de demokratiska perspektiven är enkla och väl kända för ett svenskt auditorium, medan de mot socialisterna negativa perspektiven är mer speciella och dessutom för flertalet förlorar i kraft om deras ursprung anges vara exempelvis det kommunistiska partiet i Portugal.

De givna exemplen på brister i den neutrala presentationen är vart och ett för sig inte speciellt grova. Inte heller finns det skäl att i föreliggande sammanhang fästa avseende vid något enstaka tveksamt uttalande. Det är först när exemplen läggs samman – och det är fråga om exempel – som man kan säga att de bekräftar den bild av en viss ensidigt negativ syn på det socialistiska partiet i Portugal som den formaliserade perspektivmätningen gav.**

Det finns skäl att åter erinra om att kritiken endast gäller vissa inslag i Mats Sundgrens rapportering; mot andra inslag kan kritik inte riktas. Positiva perspektiv på socialistiska partiet kommer fram i referat av vad partiets talesmän säger. Däremot saknas de i stort sett i

Sundgrens kommentarer och några särskilda ansträngningar för att få fram positiva perspektiv görs icke.

I ett sammanfattande omdöme säger SR att det mest anmärkningsvärda med rapporten är det intryck den på olika sätt ger av att undersökaren inte förhållit sig helt opartisk till en av rapportörerna, nämligen Mats Sundgren. Jag kan här endast uttrycka den förhoppningen att den som utan speciellt engagemang läser mitt utlåtande inte skall få det intryck SR redovisar.

Jag har också i utlåtandet givit en terminologisk rekommendation i fråga om användningen av begreppet demokrati.

Först må dock ett påpekande rörande en detalj göras: SR framhåller gentemot mig att uttryck av typen "som man säger" eller "som det hette" enbart är avsedda att markera att reportern citerar eller refererar uttalandet. Det är givetvis riktigt att dessa uttryck har den angivna innebörden – vare sig de finns i skriven text eller man lyssnar till dem – men dessutom markerar de ofta ett slags distans i förhållande till det återgivna, dvs det anges att den citerade själv får svara för ordvalet. Därför används dylika uttryck regelbundet när man t ex återger särskilt skarpt formulerad kritik av en part mot en annan. När dessa uttryck förekommer i korta referat, som här är fallet, torde de praktiskt taget alltid innebära en sådan markering. Man rapporterar t ex inte att statsminister Palme framhöll att folkrörelserna utgjorde en hörnsten i, "som han sade", den svenska demokratin – om man inte menar att detta är en beteckning på det svenska statsskicket som vederbörande får stå för själv.

Efter att ha belyst hur terminologin när det gäller begreppet demokrati växlar inom SR – liksom i andra

medier – föreslog jag att man bör sträva efter en mera enhetlig terminologi och att man därvid naturligen bör utgå från den svenska terminologin sådan den t ex kommer till uttryck i RF 1 kap 1 §. Det förefaller mig svårt att hävda motsatsen – dvs att man skall ha en mångtydig terminologi eller anknyta till icke-svenska förebilder – och det gör inte heller SR.

Däremot framhåller SR vikten av att när det gäller vad som händer i ett land ställa detta i relation till landets förutsättningar och inte bara överföra svenska värderingar på förhållanden som starkt avviker från våra. Detta är ett stort och ständigt aktuellt problem som berör hela utlandsrapporteringen, men det har knappast att göra med frågan om terminologisk klarhet eller val av terminologi, ett val som givetvis inte skall leda till ett fördöljande av att det finns andra demokratiuppfattningar.

SR uttrycker också bekymmer för att den föreslagna terminologin skulle leda till ställningstaganden som ej har stöd i demokratiparagrafen. Som jag framhåller i utlåtandet skall givetvis terminologin inte påverka nyhetsurvalet och förslaget står därför inte i strid med det uttalande av Radionämnden som jag inledningsvis återgivit. Genom att den förordade terminologin skulle ge ökad klarhet och konkretion åt de demokratiska värdena kan det betraktas som en tillämpning av kravet att hävda dessa värden. Men man kan också beskriva en någorlunda klar terminologi med anknytning till svenska förhållanden som en förutsättning för att dessa värden skall kunna tillgodoses.

Jörgen Westerståhl